

J. DANIEL HAYS

From Every People and Nation. A Biblical Theology of Race¹

Szerző: J. Daniel Hays
ISBN (UK) 0–85111–290–0; (US) 0–8308–2616–5
Kiadó: Downers Grove (ILL), InterVarsity Press –
Apollos, 2003 (240 oldal)
Sorozat: New Studies in Biblical Theology (NSBT) 14

J. Daniel Hays: *From every People and Nation. A biblical theology of race* (Minden népből és nemzetből. A faji kérdés bibliai teológiai megközelítésben) című munkája már a pusztán címválasztás folytán is figyelemfelkeltő alkotás. Még a teológiailag kevésbé képzetetteknek is szemet szúrhat a könyv témaválasztásának szokatlanul aktuális jellege. Talán első látásra meghökkenítő, egyben még módszertanilag is megkérdőjelezhető, ha valaki arra vállalkozik, hogy fordított sorrendben, mai, modern kérdéskör felől közelítve ír bibliai teológiát. Lehetséges ez egyáltalán? Mivel a bibliai teológia szakterületén belül igen ritka az effajta vállalkozás, érdemes közelebbről megvizsgálni, hogy egy ilyen, provokatívnak is mondható kiindulópont vajon sikerrel járhat-e, avagy csupán merő hatásvadászattal, és tudománytalan populáris teológiával állunk szemben.

Ha egy ilyen vállalkozás sikerrel járhat, annak a bibliai teológia egészére nézve is messzemenő következményei

lehetnek. A megközelítés mentén a bennfentesnek mondható szakterület egy jóval gyakorlatiasabb, aktuálisabb és interdiszciplinárisabb oldala mutatkozhat meg, amelyre a szűkebb értelemben vett teológiai érdeklődésen túl tágabb, szekuláris érdeklődés is mutatkozhat. Azt gondolom, nem is kevés fogrog tehát itt kockán.

J. Daniel Hays az Ouachita Baptist University (Arkadelphia, AR) biblikus tanszékének vezető professzora. Kontextusát tekintve Észak-amerikai, fehér családból származik. A Közel-Keleten, Afrikában, Ázsiában, Indonéziában töltött misszionáriusi tapasztalatai függvényében a biblikus területen mozgó tudósok azon egyike, aki az idegenség, másság témája iránt különös „teológiai érzékenységgel” viseltetik, illetve publicisztikájában rendre megfigyelhető a téma iránti elkötelezettség.² Jelen munkája egy olyan sorozat darabja, amely célkitűzésében több szempontból is figyelemreméltó a bibliai teológia szakterületén. A *New Studies in Biblical*

1 A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2–11–1–2012–0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

2 J. Daniel Hays tudományos önéletrajzi adatai, illetve publicisztikája elérhető: <http://www.obu.edu/christianstudies/daniel-hays/>

Theology (Új Tanulmányok a Bibliai Teológiában) sorozat célja, hogy központi bibliai teológiai témák testamantumokon átívelő módon úgy kerüljenek kifejtésre, hogy a legnaprakészebb szakirodalom feldolgozása mellett mégis közérthető, a „gondolkodó keresztyének” számára is releváns végeredmény szülessen (ld. D. A. Carson sorozatszerkesztő bevezetőjét a 9–10. oldalakon). A sorozat háttérében egy nyíltan felvállalt, hitvallásos evangéliumi (*evangelical*) keresztyénség húzódik (9. old.), melynek előretörése széles körben megfigyelhető többek között az angolszász biblikus tudományosságban is.

A sorozat célkitűzései mentén tisztán körvonalazható tehát a műfaj. Hays könyve olyan bibliai teológiai munka, amely egy adott téma (a faji kérdés) összefoglaló, áttekintő jellegű végigvezetését kínálja az egész Biblián keresztül, úgy, hogy eközben elsősorban nem a szakmai közönségnek, hanem a mindennapi, gondolkodó keresztyéneknek szánja írását. Ezen a ponton talán többen is legyinthetnek, hogy ilyen kiindulópont mellett komolyabb, tudományos szempontból is értékelhető munka nem is igazán születhet. E sorok írója maga is meglepődött azon, hogy az egyértelműen laikusoknak szánt, roppant didaktikus megközelítéssel élő munka tudományos szempontból mégis mennyire informatív marad. Azt gondolom, Haysnek sikerült egy meglehetősen nehéz műfajban figyelemreméltó munkát alkotnia. Tudományos eredmények feldolgozása közben közérthetőnek maradni olyan teljesítmény, amelynek igen kevés tudós tud sikerrel megfelelni. Az pedig vitathatatlan, hogy erre a műfajra égető szükség van a keresztyénség körében itthon és határon túl egyaránt, a könyv és maga a sorozat hiánypótló

jellege egyértelműen üdvözlendő, mi több, iránymutató is egyben.

A könyv műfaja után a témaválasztás és a módszer kérdését kell közelebről megvizsgálnunk. Hays véleménye szerint a könyv központi témája, a faji kérdés elhanyagolhatatlan a mai, 21. századi, faji megosztottságban élő keresztyén egyház számára (17. old.). Néhány kivételtől eltekintve – folytatja – a keresztyén teológia- és bibliatudományból tulajdonképpen hiányzik a téma elmélyült, komoly reflexiója. A legolvasottabb 20. századi rendszeres teológiai és biblikus munkák teljességgel figyelmen kívül hagyják, vagy csupán elvétve, felületesen érintik a kérdést (18. old.).

Munkájának legfőbb célkitűzését a szerzői előszavában fogalmazza meg: A könyv célja, hogy helyreigazítsa a nyugati teológiai tradícióban máig is tetten érhető etnocentrikus, rasszista beidegződéseket, illetve ezzel párhuzamosan megkísérli felszínre hozni a Bibliából mindazt, ami a kérdéskörhöz kapcsolható (11–13. old.). Hays tapasztalt biblikus kutatóként is megállapítja, hogy „meglepő, hogy a Biblia mennyi mindent mond faji összefüggésben, mégis megdöbbenő, hogy a nyugati, fehér tudósok által uralt tudományosság a legutóbbi időig figyelmen kívül hagyta a kérdéskört.” (12. old.) Ennek okát Hays három klaszikus tévhittel magyarázza: 1) Sok keresztyén embert és kutatót mindmáig örökölt etnocentrizmusa, rasszizmusa hajt. Érdeklődéssel figyelnek, amikor a Biblia kijelentése megerősíteni látszik faji felsőbbrendűségbe vetett tévhitüket, ám ellentétes irányba ható kijelentések esetén azokat figyelmen kívül hagyják. 2) Sokan még mindig azt gondolják, hogy a Biblia kijelentése közömbös a faji kérdés tekintetében, mi több, olyan modernkori problematikát, mint a fehér-

rek és a feketék viszonya, anakronisztikus bibliai vizsgálat tárgyává tenni. 3) Végül pedig sokan maguk mutatkoznak közömbösnek a faji kérdést illetően, ők a kérdéskör kapcsán a pillanatnyi *status quo*val tökéletesen elégedettek, mi több, alapjaiban kielégítőnek tartják azt. E három tévhit nemcsak közegyházi, de akadémikus szinten is jelentkezik, egészen a mai napig (18–20. old.).

Még a témaválasztás kérdésköréhez tartozik, hogy Hays Észak-amerikai kontextusából következően a fehérek és a feketék kapcsolata iránt érdeklődik a leginkább, bibliai teológiai vizsgálatában is központi szerephez jut a fekete-afrikai kúsiták jelentőségének vizsgálata a közel-keleti miliőben. Véleménye szerint a kifejezett kúsitá érdeklődés nem korlátozza vizsgálódásait, hiszen a bibliai elvek a faji kérdéseket illetően e példán túl is könnyen kiterjeszthetők, illetve applikálhatók (22. old.).

A témakör felvázolása után Hays a módszert illetően is nyíltan meghatározza céljait. Noha a fentiek függvényében többen arra gondolnánk, hogy Hays valamely felszabadítás-teológiai, modern, szubjektív előfeltételek által hajtott olvasóközpontú kritikai módszert választ a téma bibliai feldolgozására, igazi meglepetéssel szolgál, amikor egyértelműen kijelenti: nem kíván prekoncepció alapuló modern kritikai módszert alkalmazni, hanem a jól bevált tradicionális történet-kritikai modellt választja, noha ezt hitvalló evangéliumi beállítottsággal kívánja alkalmazni (21. old.). Véleménye szerint csak egy körülmény, történeti megközelítés segíthet abban, hogy a bibliai kijelentések vizsgálatakor meg tudjunk szabadulni kultúrsovinizmusunktól, illetve egy ilyen megközelítés őrizhet meg attól, hogy kulturális beágyazottságunkból fakadó

konvencióinkat ne vetítsük bele a bibliai szövegekbe, és a korabeli világba. Hays a módszerválasztás tekintetében fölöttébb bölcsen dönt. A megelőző történet-kritikai tudományos tradíció – sok esetben a korlátozott forrásismeretből is következő – tévedéseit nem egy másik módszer eredményeivel kívánja elhibázott módon kiigazítani, hanem ugyanazon hermeneutikai diskurzus keretén belül kívánja megoldani. Módszerének következetesen eleget tesz, noha a hitvalló evangéliumi beállítottság több ponton talán célja ellen dolgozik.

A téma feldolgozása közben valójában a bibliai historiográfia mentén, bibliai sorrendiségben halad, és noha alapjaiban véve nem válik történetietlenné, mégis egyes pontokon talán hajlamos figyelmen kívül hagyni egy-egy bibliai szöveg, tradíció történeti eredetét, illetve ezzel együtt az adott képzet (a faji kérdés, etnikai identitástudat) diakronikus fejlődését. Ez az őstörténet elemzése kapcsán válik különösen zavaróvá. A Biblia faji kérdéssel kapcsolatos tanításának kiindulópontját Hays az első emberpár, minden ma élő faj és nemzet közös őséneken istenképűségében azonosítja. Noha kétségtelen, hogy ezzel igen erős kiindulópontot talál a faji egyenlőség bibliai kijelentésből fakadó védelmezésére, azonban ezen a ponton sokkal inkább rendszeres teológus, mint biblikus történet-kritikus. Az istenképűség passzusa az általánosan elfogadott tudományos konszenzus szerint a Papi forrásból származik, mi több, az őstörténet mostani, kanonikus formája maga is egészen késői, fogság utáni konstrukció. Ennek függvényében joggal kérdezhető: valójában milyen történet-kritikát folytat Hays? Véleményem szerint Hays munkája az alapokat, a tárgyalásmódot, illetve az átfogó tendenciákat tekint-

ve sokkal inkább egy Brevard Childs nyomvonalán haladó kanonikus kritikai munkaként értelmezhető, míg az egyes kisebb kérdésekben valóban történetkritikai jellegű.

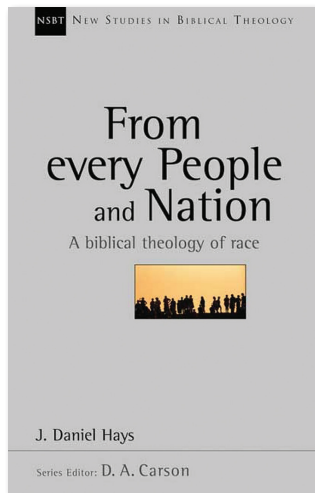
Ezt követően elengedhetetlen, hogy tartalmilag is elemzés tárgyává tegyünk a munkát. A könyv tíz fejezetben, tematikusan, a bibliai historiográfia mentén haladva, mindkét testamentumon keresztül dolgozza fel a faji kérdéskörhöz kapcsolható bibliai passzusokat, illetve ebből következő bibliai teológiai üzenetet. A tíz fejezetből két fejezet a kérdés természetét, jelentőségét felvázoló bevezetés és a végső következtetéseket tartalmazó összefoglalás.

A téma körülhatárolása után a második fejezet az ószövetségi világ etnikai térképét kívánja felvázolni. Véleménye szerint nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az ókor embere nem úgy nézett ki, mint a nyugati fehérbőrű ember. Századokon keresztül a művészet és más közvetítő csatornák a bibliai karaktereket európaiként ábrázolták. Hays az ókori világ etnikai összetételének vizsgálatát történeti módszerrel közelíti meg, így ókori reáliákból, illetve az ókor által ismert kategóriákból indul ki. Az ókori világ történetileg hiteles etnikai kategóriái leginkább az egyiptomi forrásokban található meg (29. old.). Az egyiptomiak a közel-kelet népeit négy etnikai rasszba sorolták: *a)* egyiptomi, *b)* líbiai, *c)* kúsita, *d)* ázsiai. Hays az ókori világ kategóriái mentén kezdi meg vizsgálatát, az ó kategóriái tehát: *a)* sémiták, *b)* kúsiták,

c) egyiptomiak, *d)* indo-európaiak (filiszteusok, hettiták). Hays megfigyelése szerint az etnikai identitástudat az ókori világban nagyban a beszélt nyelv, illetve a lakott föld kritériumai mentén alakul ki. A fogság előtti Izráel etnikai tudata is meglehetősen körvonalazatlan, hiszen egy etnikailag kevert, arám, egyiptomi, és kánaáni jegyeket is mutató népről van szó.

A kúsitákat illetően Hays nyomatékosan hangsúlyozza, hogy történetük és szerepük mennyire alulreprezentált a tudományos kutatásokban. A kús terminus 54 alkalommal fordul elő az Ószövetségben, sokkal többször, mint például a hettitákra utaló terminusok. Mégis, a hettitákkal kapcsolatban széleskörű szakirodalom áll rendelkezésre, noha az Ószövetségben betöltött szerepük jóval elhanyagolhatóbb, mint a kúsitáké. Hays szerint a kúsiták alulreprezentáltsága korrekcióért kiált. Egy olyan népről van itt szó, amely kétezer éves kultúrát tartott fenn

Egyiptomtól délre. Egy ízben Egyiptom a kúsiták hódítása alá kerül, a 25. dinasztia fekete fáraót jelent az egyiptomi trónon. Hogyan lehetséges, hogy egy kétezer éves kultúra alig kap tudományos figyelmet? Egy lépéssel tovább haladva Hays az egyiptomiakat veszi vizsgálat alá. Egy részről megállapítja, hogy az egyiptomi, mint olyan etnikailag egy meglehetősen kevert népet és kultúrát jelent. Ezzel együtt a kúsitákkal való szoros kapcsolat sokkal nagyobb mértékű hatást gyakorolt az egyiptomi identitásra, kultúrára és nyelvre, mint

ahogy azt eleddig gondoltuk. Végül az ókori világ európai jellegű népeit (filiszteusok, hettiták) elemezve nyomatékosan hangsúlyozza, hogy noha etnikai markereiket illetően ők hasonlítanak leginkább a modern világ fehér emberéhez, de így is csupán úgy, ahogy egy mai görög vagy török hasonlít egy brithhez.

A harmadik fejezet a teremtés, az áldás és az átok ősi tradícióit veszi vizsgálat alá. Ebben a fejezetben az első emberpár istenképűsége kapcsán kiemeli, hogy minden nép és faj egyenlősége és méltósága innen vezethető le a bibliai teológiában. Majd a fatálisan félreértett Kánaán átká (1Móz 9,18–27) passzust veszi vizsgálat alá. Ez a szöveg oly sokszor vált a feketék alsóbbrendűségét igazoló hivatkozási ponttá. Hays nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a szövegben csupán Kánaán kerül megátkozásra. Kánaán átkának kiterjesztése az egész hámita nemzetségre teljességgel félreértésen, illetve etnocentrikus beállítottságon alapszik. A passzus kizárólag az ószövetségi teológiai kontextusban kerülhet értelmezésre, az átok teológiai természetű, hiszen az Izráelre kultuszi értelemben legnagyobb veszélyt jelentő kánaániak ellen szól. Semmiképp nem lehet etnikai összefüggésben értelmezni, hiszen a kánaániak etnikailag tulajdonképp az ősi izráeliták rokonai. Ezt követően az Ábrahámnak adott isteni ígéret kerül elemzésre. Ábrahám Isten általi kiválasztása kezdetben egy exkluzív mozzanat, azonban egy alapvetően inkluzív végkifejlet érdekében (62. old.), hiszen általa, azaz az izráeliták által nyer áldást a föld minden népe.

A negyedik fejezet a Pentateuchos tradícióit veszi vizsgálat alá az idegenekkel való viszony, illetve a vegyesházasságok összefüggésében. Hays hangsúlyozza,

hogy a korai izráeliták egy igen kevert közösséget jelentenek, ahol az összetartozás nem etnikai, hanem teológiai kritériumok mentén kerül meghatározásra (66. old.). A jövevényként Izráelhez csatlakozó idegenekkel az Exoduseseményben (2Móz 12,38), illetve közvetlenül utána a Páska-ünnepen (2Móz 12,40–49) is találkozunk. Miután a kivonulásban megtapasztalt szabadítás a kereszt általi szabadítás, a páska pedig az úrvacsora előképe, így központi jelentőségű tradíciókkal állunk szemben az ószövetségi teológiát illetően. Következésképp nem elhanyagolható, ha az Izráel közösségébe befogadott idegen jövevényekkel ezeken a tradíciókon belül találkozunk. Az Ószövetség ezen a ponton azt az álláspontot képviseli, hogy a részvétel Jahve szabadító tetteiben nem a származáson, hanem kizárólag a Jahvéhoz fűződő kapcsolaton múlik (70. old.). A vegyesházasság kérdését illetően Hays hangsúlyozza, hogy a Tóra általában véve nem ellenzi, sőt, még propagálja is a vegyesházasságot. Az éles elutasítás csupán azokban az esetekben figyelhető meg, ha kánaánakkal kötendő házasságokról van szó. Itt szintén egy sajátosan teológiai elv jelenik meg, amely semmiképp sem lehet etnikai színezetű, hiszen a kánaániak valójában Izráel rokonaiként értelmezhetők.

Az ötödik fejezetben a kúsiták hatása kerül elemzésre Izráel korai királyságának kontextusában. Igazi meglepetésként szolgál, ahogy Hays sorra veszi azokat a passzusokat, amelyek a kúsita jelenlétet bizonyítják Izráel korai történetében. A történetekből kiderül, hogy a hadviselés területén különleges talentumokkal rendelkeznek, kiváló íjászok, legyőzhetetlenek a futás területén. Az Ezékiás korabeli Júda asszír inváziója

idején pedig nem lehet elég nyomatékosan hangsúlyozni szerepüket Jeruzsálem felszabadításában. Izráel korai történetében a kúsiták szerepe sokkal nagyobb, mint amennyi figyelmet a tudományos szakirodalom nekik szán (103. old.).

A hatodik fejezetben Hays a prófétai tradíció elemzése felé fordul a témát illetően. Hays egyik legjelentősebb konklúziója, hogy a prófétai szövegek vizsgálata azt mutatja, hogy Jahvét nem lehet egy etnikai közösséghez kötni. Ő minden nép Istene, és mint ahogy a prófétai eszkatológiában láthatjuk, Isten népe multikulturális közösség, ahol az egyetlen és legfontosabb összekötő kapocs Jahve feltétlen imádata (139. old.).

A hetedik fejezet már az Újszövetség világába kalauzol minket, Hays itt az újszövetségi kor etnikai térképét vázolja fel. Az Újszövetség történetei egy etnikailag multikulturális világban zajlanak, ahol az előítélet nem etnikai, hanem kulturális, birodalmi alapon formálódik. A hellén-római birodalom polgárai a birodalmon kívülieket barbároknak tekintették, ami pusztán kulturális előítéletet jelentett. Míután egy meghódított nép a birodalmi normákhoz alkalmazkodott, bőrszínre tekintet nélkül befogadásban részesült. A zsidó diaszpóra közösségei ebben a multikulturális világban is képesek voltak fenntartani vallási alapon formálódó identitásukat, valójában a zsidóság identitásának politizálódása és etnicizálódása az intertestamentális kortól kezdve figyelhető meg erőteljesen (156. old.).

Ezt követően a nyolcadik fejezet a lukácsi korpusz elemzése felé fordul, hiszen a lukácsi irodalom számára központi jelentőségű annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy hogyan nyílt fel az örömhír üzenete minden nép és nemzet irányában (157. old.). Lukács

saját anyagában találjuk meg az irgalmas szamaritánus példázatát, illetve az ApCsel-ben az etióp eunuch megtérésének történetét. Ezek a történetek különleges módon reprezentálják az örömhír etnikai határokon túl ívelő terjedését, ezzel együtt az etnikai határok az örömhírben való feloldódását (178–179. old.).

A kilencedik fejezet a páli teológia és a jánosi apokalipszis elemzésével zárja a vizsgálódás ívét. A páli teológia „mindnyájan egyek vagyunk a Krisztus Jézusban” típusú argumentumai már jóval közismertebbek közegyházi körökben is, azonban nem lehet elégszer hangsúlyozni ezek jelentőségét a faji kérdés bibliai teológiai reflexiója tekintetében. Végül a jánosi apokalipszisben valódi teljességében láthatjuk, ahogy az ószövetségi üdvígéretnek faji és etnikai korlátokat hátrahagyva minden népre és nemzetre kiterjednek (Jel 7,9–10).

A tízedik fejezetben Hays az applikáció számos lehetőségét kínálja a mai keresztyénség számára, melyhez a biztos alapot a tételesen felsorolt bibliai üzenet képezi. A Biblia széleskörű teológiai üzenetet közvetít a faji kérdések tekintetében is. Hays zárszavában elmondja, könyvére felhívásként tekint a nyugati keresztyénség számára. Az Isten színe előtti faji egyenlőség és egység bibliai örömhírből fakadó teológiai és közegyházi reflexiót a lehető legidősebb gondolkodásbeli váltásnak tartja. „És ha netalántán elmulasztunk reagálni erre a felhívásra, Isten országa akkor is tovább halad afelé a vízió felé, amelyet a Jelenések könyvében láthatunk: A Bárány dicséző himnuszát nagy sokaság fogja énekelni, minden népből és nemzetből, amelyet megszámolni senki sem tud...” (206. old.).

Mint látható, tartalmi szempontból a bibliai történetek, tradíciók teljes spekt-

ruma lefedésre kerül, csupán egyetlen hiányérzetünk maradhat, mégpedig az Ezsdrás-Nehémiás korabeli, fogság utáni jeruzsálemi közösség nem éppen problémamentes viszonyulása az idegenekhez. A korszak a téma szempontjából olyan jelentőségű, hogy külön fejezetben való tárgyalása szinte elengedhetetlen egy ilyen áttekintő jellegű munkában. A vegyesházasságok kérdésköre ugyan a Tóra kapcsán kifejtésre kerül, azonban az Ezsdrás-Nehémiás korpusz bekapcsolása nélkül csupán félkész állapotban marad.

Összességében elmondható, hogy J. Daniel Hays munkája biztos bibliai teológiai alap, illetve tudományosan is megalapozott viszonyítási pont a téma

iránt érdeklődők számára. Könyvének roppant didaktikus, áttekintő jellege a laikus értelmiség számára is közérthető formában tárja elő a faji kérdések bibliai teológiai megközelítését, mi több, minden fejezet kiindulópontot jelenthet további, elmélyültebb teológiai vizsgálódások számára. A kötet által képviselt tartalom, illetve maga a témakör feletti érzékeny teológiai reflexió minden keresztyén számára roppant időszerű. Hays munkája mindenképp üdvözlendő, még hibáival együtt is szerethető. Csak remélni tudjuk, hogy a témakör magyar nyelvű bibliai teológiai kutatása is a terjeszkedés időszakába lép.

Jenei Péter